

Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Kamu Harcamaları Açısından Analizi⁽¹⁾

Dr. Engin ATAÇ**

Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Maliye Kürsüsü asistanı Dr. Engin Ataç «Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Kamu Harcamaları Açısından Analizi» başlıklı bir doktora tezi hazırlamıştır. Yazar araştırmasında planlı dönemde ((1963-1977) Ülkemiz Eğitim harcamalarının zamansal evrimini incelemiştir. Araştırmanın aşığıya olduğu gibi aldığımız «sonuç» bölümünü, okuyucularımızın ilgi çekici bulacağını umuyoruz

Sonuç

Kalkınma çabasının sürekli olarak hızlanması ve başarıya ulaşması, yeter sayıda ve nitelikli işgücünün gerekli olanlarda kalkınma çabasına katılmasına bağlıdır. Çünkü, kalkınmanın, sadece fiziksel üretim araçlarına yapılacak yatırımlarla sağlanması olanaksızdır. İnsan gücü kaynaklarının geliştirilmesi için yapılacak yatırımların sosyal ve yapısal değişmeyi hızlandırıcı ve üretim düzeyini yükseltici çok önemli etkileri vardır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede eğitimin biri sosyal, diğeri ekonomik amaçlara yönelmiş başlıca iki temel hedefinin olması gerekir. Eğitim hizmetleri, bir yandan bireyin topluma daha yararlı iyi insan ve vatandaş olmasını sağlayacak ve bireyler, bölgeler ve sosyal sınıflar arasındaki farkları azaltmaya çalışacaktır. Diğer yandan da, onları daha verimli birer üretici kılarak ekonomik hedeflere yöneltecektir. Bugüne kadar yapılan kuramsal ve uygulamalı çalışmalardan çıkarılacak genel sonuç, eğitimin veya daha geniş olarak insan gücü kaynaklarının her yönde, özellikle (insan sağlığının ve fiziksel yapısının gelişmesi gibi) dikey ve (eğitim yoluyla bilgi, görgü, yeteneklerinin artırılması gibi) yatay yönde geliştirilmesidir. Bu ise, «sosyal alt yapının» veya «sosyal sabit sermaye»nin oluşturulması ve ekonomik kalkınmaya çok önemli katkıların sağlanmasıdır.

*Dr. Engin Ataç, Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Kamu Harcamaları Açısından Analizi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No. 216/140 Eskişehir, 1980

**Eskişehir İ. T. İ. A. Maliye Kürsüsü Asistanı.

Eğitimin önemi bugün bütün dünyada, tartışmasız kabul edilen bir olgudur. Nitekim, bu araştırmamızda yer alan analizlerin ulaştığı bulgular da, Türkiye’de devletin eğitime verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü yaptığımız gelir esnekliği analizi, kişi başına gerçek eğitim harcamalarının büyüme oranı analizi ve eğitim harcamalarının gcvrı safi milli hasıladan almış olduğu pay analizleri, eğitim hizmetlerine genelde verilen önemin hiç de küçümsenmeyeceğini kanıtlamaktadır. Araştırmamızın sonuçlarına göre, durum genelde böyle olmasına karşın, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında da belirtildiği üzere, eğitim hizmetlerinin ve dolayısıyla bu hizmetlere yapılan kamu harcamalarının sağlıklı ve verimli bir gelişim içinde olduğu söylenemez. Bunun nedenlerini şöylece sıralayabiliriz :

— Tüm çağ nüfusunun yüzde yüzünün 1972 yılı sonuna kadar ilköğretim görmesi ilkesi, 1977 yılı sonunda da gerçekleştirilememiştir. Yazında, en önemli eğitim aşamalarından biri ve ilki olarak kabul edilen temel eğitim ve öğretimin, tüm çağ nüfusunu kapsayacak biçimde genelleştirilmemiş olmasının en önemli nedeni, kanımızca, planlı dönemde Milli Eğitim Bakanlığı harcamalarının (özellikle yatırım harcamalarının), toplam eğitim harcamalarından almış olduğu payın giderek azalmasıdır.

— Kuramsal olarak, temel eğitim ve öğretimden sonra ve yükseköğretimden önce öncelik verilmesi gereken ortaöğretim, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de, harcamaları açısından, öncelik sıralamasında yükseköğretimden sonra gelmektedir. Yükseköğretim kuruluşları önünde yığılmalara neden olan ortaöğretim sistemimizin, plansız ve programsız olarak, politik amaçlarla sağlıksız biçimde gelişimi, hem ortaöğretime yapılan harcamaların amacına ulaşmamasına, hem de yükseköğretim harcamalarının hızla artmasına neden olmaktadır. Nitekim, hizmet birimlerinin açılması, son derece kolay olan genel ortaöğretim, yalnızca yükseköğretim önünde yığılmalara yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı harcamalarından aldığı pay oranıyla da, sanayi için ara işgücü yetiştiren mesleki ve teknik öğretimin aleyhine bir gelişmeye yol açmaktadır. Böylece, genel ortaöğretim, mesleki ve teknik öğretime oranla daha fazla önem kazanmakta ve ortaöğretim çağında ara insangücü yetiştirmek öngörüldüğü ve arzulandığı halde, aksine uygulamalarla yükseköğrenim özendirilmektedir.

Yükseköğretim kuruluşlarına girebilmek amacıyla yabancı dille eğitim yapan ortaokullara (Anadolu Liseleri) talep hızla artmakta ve

artan talep karşılanamadığı için seçme sınavı yolu ile belgilemeye gidilmektedir. Vergilerle finanse edilerek, salt kamusal mal işlemi gören bu eğitim hizmetinde belgileme yapılarak, salt kamusal malların tüketimde «rakip olmama» ve «dışarda tutulmama» ilkeleri çiğnenmektedir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtildiği üzere, mesleki ve teknik öğretimde plan hedeflerine ulaşılmıştır. Ancak bunda en büyük pay, İmam Hatip Liselerininindir. Mesleki Teknik Liselere göre daha az yatırım gerektiren İmam Hatip Liselerinin harcamaları hızla artarken, aynı şeyi teknik liseler için söylemek olanağı yoktur. Sanayi için ara insangücü yetiştirerek, yüksek öğretim önündeki yığılmaları önleyebilecek olan teknik liselerin önemi herkesce kabul edilmesine karşın, bu kuruluşların gelişebilmeleri için gerekli olan harcama politikalarına aynı oranda önem verildiği söylenemez.

— Planlı dönemde harcamalar açısından oldukça hızlı bir gelişim gösteren yüksek öğretim kuruluşlarının bir kısmı genel bütçe, bir kısmı ise katma bütçe içerisinde yer almaktadır. Genelde, aynı tür hizmet üreten bu kuruluşların, genel ve katma bütçe olarak ayrılmaları, hiçbir kuramsal temele dayanmamaktadır. Çünkü sonuçta, bu kuruluşların tümü, vergilerle finanse edilmektedir. Aslında, yarı kamusal bir hizmet olan yüksek öğretimin katma bütçeli kuruluşlarca yürütülmesi gerekir. Çünkü yarı kamusal mallar için karma finansman (vergi + harç) esastır ve katma bütçeli kuruluşların da kendi öz gelirlerinin olması bir yasal zorunluluktur. Ancak ülkemizde durum oldukça karmaşıktır. Yarı kamusal hizmet üreten bazı yüksek öğretim kuruluşları, katma bütçeli kuruluşlardır, fakat kendi gelirleri hemen hemen hiç olmadığından vergilerle finanse edilerek salt kamusal hizmet işlemi görmektedirler. Bunun yanında yine yarı kamusal hizmet üreten bazı yüksek öğretim kuruluşları ise genel bütçe içerisinde yer almakta ve vergilerle finanse edilmektedirler.

Yarı kamusal hizmet olduğu halde, finansman açısından salt kamusal mal hizmet işlemi gören yüksek öğretim, seçme sınavı yolu ile belgileme yapılarak, salt kamusal malların «tüketimde rakip olmama», «dışarda tutulamama» ilkeleri çiğnendiği için yarı kamusal hizmet özellikleri göstermektedir.

Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'deki uygulamada, ayrıca eşit tüketim ilkesi de gerçekleştirilememektedir. Çünkü talep esnekliği yüksek olan yarı kamusal yüksek öğretim hizmetinin dağılımını üst gelir grupları, yabancı dille eğitim yapan özel ve devlet ortaokulları, hazırlık kursları biçimindeki «örtülü fiyat» meka-

nizması yardımı ile kendi lehlerine çevirebilmektedirler. Bu durum, vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının beslediği yükseköğretimde, kamusal malların amaçladığı eşit tüketim yerine, yüksek gelir gruplarına gizli bir gelir transferine yol açmaktadır. Bunun önlenmesi için, yükseköğretim hizmetlerine gerçekten karma finansman ilkesi uygulanarak, hizmetten doğrudan yararlananlardan alınan harçların, vergilerle finanse edilen yükseköğretim harcamalarını azaltacak ölçüde artırılması gerekmektedir. Böylece sağlanan kaynaklarla, yükseköğretimden yararlanabilen düşük gelirli finanse edilebileceği gibi yükseköğretim hizmetlerinin tüketicileri tarafından savurganca kullanımı da önlenebilecektir.

Yarı kamusal hizmetin kişisel olan bölümünün, «rakip olma» ve «dışarda tutabilme» niteliklerinin bulunması, yüksek talep esnekliği olan ücretsiz yükseköğretimde, rakipleri dışarda tutabilme olanağını sağlayabilmek için «örtülü fiyat» mekanizmasını geliştirme eğilimini hızlandırmaktadır.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız nitelikleri olan yükseköğretim yapıları harcamalar, yaptığımız analizlerden elde edilen bulgulara göre, hızla artarken, aynı oranda kapasite artışı sağlanamamıştır. Özellikle yeni açılan yükseköğretim kuruluşlarına arzulanan düzeyde işlerlik kazandırılmamıştır.

Özellikle Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yükseköğretim kuruluşlarının toplam eğitim harcamalarından almış olduğu payın artışı hızlanırken, yeni kayıt öğrenci sayısında da bir artış söz konusudur. Ancak, bu artışın büyük bir kısmı Eğitim Enstitülerinin yeni kayıt öğrenci sayısındaki artıştan ileri gelmektedir. Katma bütçeli yükseköğretim kuruluşları ise, yeni kayıt öğrenci sayısı bakımından en büyük kapasiteyi 1975 yılında yaratmış oldukları halde, 1976 ve 1977 yıllarında (1975 yılına göre) kapasitelerinde bir düşme gözlenmektedir. 1974 yılında kurulan «Yükseköğretimde Kapasite Yaratma Fonu», 1975 yılında etkisini gösterdiği halde, daha sonraki yıllarda etkisini ve çekiciliğini sürdürememiştir. Bu da, yükseköğretim kuruluşlarının istedikleri ve çekici buldukları zaman kapasitelerini artırmabileceklerini göstermektedir. Yalnız sorun sadece niceliksel yönden gelişmeyle çözümlenememektedir. Aynı zamanda eğitimin niteliksel yönden de gelişmesi gerekmektedir. Ancak, bir makalesinde Sait Güran'ın belirttiğine göre son on yılda yükseköğretimde bilgi düzeyi düşmekte ve bilen adam ortadan kaybolmaktadır.

Yükseköğretimde harcamaların çok büyük bir bölümü «eğitim ve öğretim» hizmetlerine ayrılmakta ve bu kuruluşların temel işlev-

lerinden diğeri olan «bilimsel araştırma ve geliştirme» hizmetlerinin ihmal edildiği görünümü ortaya çıkmaktadır.

Yükseköğretimde, bilim dallarına göre yaptığımız analiz sonucunda, bütün bilim dalları harcamalarında sürekli artış söz konusu iken, yeni kayıt öğrenci sayısı ile insangücü gereksinimleri arasında sağlıklı bir ilişki kurulamamıştır.

Bu sonuçlardan da ortaya çıktığı gibi, ülkemizde, çeşitli eğitim tür ve düzeylerine göre yapılan eğitim harcamalarında belirli bir ölçütün ilke olarak saptanmadığı ortodadır. Böylece, kalkınma planlarında eğitimle ilgili olarak saptanan hedeflere ulaşabilmek daha da güçleşmektedir.

Ülkemizde eğitim hizmetlerinin sağlıklı ve ülke gerçeklerine uygun bir biçimde gelişebilmesi, ancak, DPT, Milli Eğitim Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Yükseköğretim Kurumları gibi ilgili kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanması ve bu konuda yapılacak olan bilimsel araştırmalardan sonra, eğitim hizmetlerine ayrılacak kaynakların siyasal çıkarlar dışı ulusal eğitim politikası ilke ve ölçülerine göre belirlenmesine bağlıdır.

Eğitim ve Bilim Dergisi

YAYIN İLKELERİ

1. Yazı hacmi, sayfada 200 sözcük hesabıyla 10 daktilo sayfasını geçemez
 2. Dergide yazım birliğinin sağlanabilmesi için Türk Dil Kurumu Yazım Kılovuzu ilkelerine uyulması gerekmektedir
 3. Yazının daha anlaşılır olması için, yazılarda yabancı kökenli terimlerin hem Türkçe, hem de yabancı dildeki karşılıkları birlikte yazılabilir.
 4. Güncel eğitim sorunlarına ilişkin yazılara öncelik verilir.
 5. Yazılar, iki kopya gönderilmelidir.
 6. Telif, çeviri ve derleme yazılara, telif ücreti ödenir. Telif yazılara 200 sözcük için 100 TL, çeviri yazılara 200 sözcük için 75 TL., derleme yazılara, 200 sözcük için 50 TL. ödenir .
 7. Yayınlanmayan yazılar geri gönderilmez.
-